

УДК 1:37.015.3(477)(092)Русова

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2025-2-19>**Іванова Наталія Володимирівна**

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,

декан факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

просп. Волі, 36, Луцьк, Україна

orcid.org/0000-0003-0922-2171

ФЕНОМЕН ЛЮБОВІ У ФОКУСІ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ СОФІЇ РУСОВОЇ: ВЗАЄМОДІЯ РЕАЛЬНОГО І МОЖЛИВОГО

Актуальність проблеми. Стаття присвячена філософсько-педагогічному аналізу феномену любові в життєтворчості Софії Русової, духовна, культурна та освітня діяльність якої стала одним із ключових чинників формування модерної української гуманістичної педагогіки. Актуальність дослідження визначається потребою сучасного переосмислення ціннісних основ філософії освіти в умовах кризи людяності, соціокультурних взаємодій та поширення їх прагматичних моделей. У цьому контексті звернення до любові як життєтворчої категорії, що обумовила духовний світ Софії Русової, набуває особливої наукової ваги. На її власному духовно-онтологічному прикладі творчої реалізації у справі національно-патріотичного виховання розкривається феномен любові до української землі, традицій, дошкільного дитинства, українського народу як всезагальна цінність людського буття.

Метою статті є реконструкція полівекторного виміру феномену любові в біографії та творчості Софії Русової, з'ясування її впливу на формування особистісної ідентичності, професійних орієнтирів і громадянської позиції, а також визначення функції феномену любові як сили, що синтезує реальне й можливе у процесах життєтворення та існування людини.

Методологічне підґрунтя дослідження становлять феноменологічний аналіз любові як екзистенційного досвіду особистості, біографічний метод, герменевтичне тлумачення текстів Софії Русової й історико-культурна реконструкція доби. Додатково використано аксіологічний і порівняльно-філософський підходи, що дали змогу зіставити погляди Софії Русової з концепціями любові у творчості Г.В.Ф. Гегеля, Ф. Ніцше, Х. Яннараса, А. Бергсона та інших.

У результаті доведено, що любов у духовно-онтологічному життєписі Софії Русової постає як багатовимірний феномен: екзистенційний фундамент особистісного становлення; мотиваційний чинник життєвого вибору; етичний імператив громадянського служіння; педагогічний принцип, на якому ґрунтується цілісна концепція виховання. Показано, що любов надає духовно-онтологічній життєвій стратегії внутрішньої цілісності, забезпечує перехід від індивідуального досвіду до суспільного служіння, а також відкриває простір можливого – теоретично окресленого і практично втіленого в її освітній і громадській діяльності. Зроблено висновок, що любов у світогляді Софії Русової є життєтворчою силою, яка формує людину, сприяє становленню її духовної зрілості, слугує підґрунтям гуманістичної педагогіки як ціннісно-орієнтованої системи, як педагогіки духовної єдності.

Ключові слова: любов, філософія освіти, Софія Русова, життєтворчість, гуманістична педагогіка, педагогіка духовної єдності, духовні цінності, педагогіка серця, аксіологія, можливе і реальне.

Вступ. Софія Федорівна Русова (1856–1940) – видатна українська педагогиня, громадська діячка, просвітителька, одна з організаторів національного жіночого руху кінця XIX – початку XX ст. Її життєтворчість – процес творчого самостворення власного життя, пронизана космогонічною силою власного буття. Таким чинником була любов – специфічно людський феномен, що об'єднує біологічне і соціальне, матеріальне і духовне, загальнозначиме і гли-

боко інтимне, загальнолюдське й неповторно-унікальне. В історії філософії, етики, релігії та психології любов традиційно осмислюється як фундаментальна властивість людського існування, таємнича й багатовимірна сутність, що мобілізує творчі сили особистості. Ще в античній думці склалася типологія форм любові: *eros* – стихійна пристрасть тілесно-духовного потягу, *philia* – любов-дружба, зумовлена свідомим вибором і соціальною близькістю, *storge* – любов-ніжність родинної прив'язаності, *agape* – жертвна «божа» любов, звернена до ближнього, до істини чи до людства. Кожна з цих граней проявляє єдність протилежностей, які поєднуються у феномені любові, у фокусі якої стикаються реальне та можливе.

Для Софії Русової любов стала тим стрижнем, що надав цілісності та неповторної гармонії її життю і діяльності. Любов у її розумінні охоплювала морально-етичний та філософський сенс і водночас постала як конкретна життєва практика – у родинному середовищі, у вихованні дітей, у служінні народів та розвитку культури. Сама Русова наголошувала, що виховний ідеал полягає у формуванні гармонійної людини на засадах любові та глибокої пошани до рідної культури. Іншими словами, спрямування феномену любові на духовні цінності – до дитини, до ближнього, до Батьківщини – постає у неї як ключова передумова формування особистості. Це робить феномен любові ключем до розуміння життєвого шляху Софії Русової, де постійно взаємодіяли реальні обставини і можливі ідеали.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислити духовно-онтологічні стратегії життєдіяльності національних діячів минулого в контексті сучасних викликів. Любов як філософська та педагогічна категорія сьогодні набуває нової інтонації, зумовленої поширенням відчуження та прагматизованих моделей людської взаємодії. Звернення до спадщини Софії Русової дає змогу побачити, як любов може стати життєтворчим імпульсом, що умиротворює людину із собою та світом, відкриває горизонти можливого і надихає на суспільне служіння. Як писав Г.В.Ф. Гегель, «істинна сутність кохання полягає в тому, щоб відмовитися від усвідомлення самого себе, забути себе в іншому «Я» і, однак, у цьому зникненні й забутті вперше знайти самого себе і володіти самим собою» [5]. На прикладі життєтворчого подвигу Софії Русової можна простежити, як у контексті феномену любові особистість набуває нової якості, нової здатності творчо реалізуватися у великій справі.

Метою даної статті є філософсько-освітній аналіз феномену любові у життєтворчості Софії Русової, зокрема з'ясування того, як через феномен любові здійснювалася взаємодія реального і можливого у її особистісному розвитку та соціокультурній діяльності.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарній методології, поєднуючи філософський, історико-біографічний аналіз. Використано феноменологічний підхід для виявлення екзистенційно-сутнісних характеристик любові, що визначає життєвий вибір особистості. Застосовано герменевтичний метод інтерпретації першоджерел – мемуарів, педагогічних творів Софії Русової – з метою зрозуміти смисли, які вона вкладала у поняття любові та покликання. Біографічний метод дав змогу прослідкувати розвиток особистості Русової під впливом ключових подій життя, а історико-культурний аналіз – помістити ці події у контекст епохи (національне відродження, суспільні зміни кінця XIX – початку XX ст.). Також використано методи порівняння та узагальнення: ідеї С. Русової співставляються з концепціями любові у працях видатних мислителів (Г.В.Ф. Гегель, Ф. Ніцше, Х. Яннарас, Е. Фромм та ін.) для виявлення їх спільних і відмінних рис. Емпіричною базою дослідження є тексти Софії Русової (спогади, публіцистика, листування). Ці джерела аналізуються із застосуванням методу контент-аналізу (виявлення ключових мотивів, пов'язаних з любов'ю, у її висловлюваннях та рішеннях) і синергетичного підходу, який розглядає життя і творчість С. Русової як цілісну систему, саморозвиток якої зумовлено внутрішнім «екзистенційно-вольовим поривом» – любов'ю до дитини, нації та національної ідеї, української державності та її майбутнього.

Результати дослідження. Аналіз життєпису Софії Русової призвів до висновку, що саме любов стала тією первинною силою, яка буквально дала їй життя і визначила подальший шлях. Народившись 18 лютого 1856 р. в с. Олешня на Чернігівщині п'ятою дитиною в родині, маленька Софійка була настільки слабкою і кволою, що всі гадали – немовля довго не

проживе [1]. Мати, виснажена попередніми втратами дітей, навіть не стримувала свої почуття: «не хочу її любити – все одно помре» – казала вона про новонароджену доньку [1, с. 138]. Проте любов батька до крихітної Софії та його самовідданий догляд не дозволили трагічному прогнозу збутися. Батько, Федір Ліндфорс, оточив хворобливу донечку теплом і турботою, і немовля вижило. Цей перший акт любові – батьківської любові, що перемагає страх смерті – можна вважати символічним початком життєтворчості Софії Русової. Сердечна, гуманна любов батька у буквальному сенсі подарувала їй життя, а згодом і стала для неї духовно-онтологічним інструментом усього її шляху.

Рано втративши матір і у 15 років залишившись круглою сиротою, Софія Русова пізнала гіркоту сирітства. Що ж дозволило їй подолати виклики дитинства та юності? Передусім любов та праця. Зі спогадів відомо, що Софія відзначалася надзвичайною любов'ю до знань: навчалася у Київській Фундуклеївській гімназії і в 1870 р. закінчила її із золотою медаллю. Вона захоплювалася музикою і мала талант піаністки; обожнювала книги і годинами просиджувала у багатій родинній бібліотеці. Любов до читання і мистецтва живила її внутрішній світ, дарувала розраду та сили пережити втрати. Як пізніше зазначала сама Софія Русова, виховання серця любов'ю змалку є необхідною умовою морального розвитку: «Дитина не може... по-справжньому розвиватися морально, не може поступово увійти у великий світ громадянського життя, якщо вона не вміє любити» – писав видатний педагог Василь Сухомлинський, продовжуючи тим самим традиції, закладені Софією Русовою [2]. Маленька Софія навчалася любити – і людей, і науку, і красу – що сформувало її духовно-екзистенційну цінність.

У 1871 р., після смерті батька, перед 15-річною Софією постав перший вирішальний життєвий вибір. Надзвичайні музичні здібності й блискуча освіта відкривали їй шлях до вступу в консерваторію в Санкт-Петербурзі – перспективи зануритися у світ мистецтва. Однак любов спрямувала юну Русову іншим шляхом. Як згадувала вона сама, на ваги душі лягли два покликання: любов до музики і любов до людей, до рідного народу [1]. Софія обрала друге. Вона відкинула мрію про особисту артистичну кар'єру і вирішила присвятити себе служінню народній освіті – школі та вихованню дітей. Уже восени 1871 р. сестри Русови (Марія та Софія Ліндфорс) відкрили у Києві перший український дитячий садок – приватний заклад для дошкільнят [3]. Фактично, п'ятнадцятирічна дівчина стала і педагогом, і громадською діячкою, вклавши в цю справу все серце. Любов до дітей – можливо, безпосередня форма любові-агапе – визначила її професійний вибір. Софія Русова пізніше наголошувала (погоджуючись із педагогікою Ф. Фребеля), що тільки любов'ю до дитини можна виховати справжнього вихователя: її життєвим кредо стали слова Фрідріха Фребеля: «Прийдіть! Будемо жити для наших дітей!» [4, с. 53]. Цей запал вона передала численним послідовникам – від Н. Лубенець і Г. Ващенко до В. Сухомлинського та Ш. Амонашвілі – які продовжили традиції гуманної педагогіки, де в центрі стоїть любов до вихованця.

Вибір Софії Русової – школа замість консерваторії – можна проінтерпретувати крізь призму філософської діалектики любові. За Г.В.Ф. Гегелем, любов передбачає самозречення: особистість ніби «забуває себе у іншому “Я”» і у цьому ж знаходить глибше самоствердження [5]. Русова загубила, розчинила, проігнорувала себе і власні прагнення, можливості слави артистки – і присвятила життя гуманістичним ідеям, дітям та народові. Проте в цьому самозреченні вона знайшла справжнє себе – своє покликання, свою особистісну реалізацію. Як стверджує філософія екзистенціалізму, любов є засобом входження людини у простір духовної свободи і стає собою. Софія Русова, керована любов'ю, здобула таку внутрішню свободу, яка дозволила їй створювати нову реальність всупереч обставинам – українську освіту та національно-зорієнтоване дошкілля.

Окремої уваги заслуговує роль подружнього кохання у житті Софії Русової. 1874 р. вона познайомилася з О. Русовим – українським етнографом і громадським діячем – і це знайомство переросло у почуття та шлюб. Заміжжя для Софії було особистим щастям, а також актом духовного переродження. Вона, уроджена Софія Ліндфорс, за походженням наполовину шведка, наполовину француженка, вихована у франко-російському культурному середовищі, – через

любов до чоловіка відкрила для себе українську націю як духовну батьківщину. Любячи Олександра, вона полюбила і його народ, його мову, його боротьбу. Так любов «переформатувала» Софію Русову на духовну доньку українського народу, як влучно зазначають дослідники [6]. В її свідомості відбувся синтез різних культурних архетипів: не зрікшись своєї космополітичної освіченості, Русова спрямувала весь свій талант у русло українського відродження. За спогадами сучасників, вона увійшла в коло київської української громади 1870-х – Лисенків, Старицьких, Драгоманових – і стала «своєю» серед цих діячів [3]. У цьому проявилася діалектика любові: *eros* і *philia* переплелися, породивши нову якість – любов до ідеї, до спільноти (*agape*).

Софія «зникла як Ліндфорс», але відродилася як Русова – яскрава індивідуальність, носійка українського національного духу. Її чоловік, Олександр Русов, став для неї одноступенем у спільній справі. Вони разом працювали над етнографічними дослідженнями, над виданням «Кобзаря» Тараса Шевченка за кордоном, разом переживали переслідування. Любов подружжя живила їхню мужність і стійкість перед труднощами. Цей приклад ілюструє думку Х. Яннараса, представника сучасної християнської філософії: любов є «поривом людини до постійно недосяжної повноти життя» – до чогось більшого, ніж вона сама [7, с. 10]. Для Софії Русової таким вольовим поривом стало прагнення реалізувати вищі духовно-онтологічні ідеали та цінності – творити національну освіту, будувати майбутнє свого народу.

Підсумовуючи сказане зазначимо, що любов до чоловіка та до України стали для Софії Русової зреалізованим життєвим феноменом можливого, який вона зробила ціллю свого життя. Реальні етнічні корені Софії були неукраїнські, але можливість стати українкою здійснилася завдяки любові. Це приклад взаємодії реального і можливого: любов, як реальність, відкриває потенціал особистості стати тим, ким вона може бути, і надає сміливості втілити цей потенціал, як можливість, у конкретному життєвому виборі.

Софія Русова належала до тієї плеяди діячів, для яких громадянсько-політична праця була природним продовженням їхньої любові до ближнього і батьківщини. Після одруження та переїзду з чоловіком на Чернігівщину, вона активно долучилася до просвітницької роботи: разом вони створювали народні читальні, бібліотеки, недільні школи, укладали каталоги книг для народу. Це була нелегка праця під наглядом царської влади, з арештами і висилками, але любов до людей надавала Русовій сили долати перешкоди. Вона фактично присвятила своє життя тому, щоб нести світло знання туди, де панувала темрява – до селян, дітей, жінок. Згадуючи ті роки, Русова називала їх «десятьма тяжкими літами», проте підкреслювала, що у вільного народу є дві святині: рідна школа і власне військо. У статті, написаній наприкінці 1930-х, вона стверджувала: «Школа дає зброю проти злиднів, проти приниженого стану серед других народів; військо – то певна оборона незалежності й волі народу» [8, с. 8]. Ці слова, народжені з любові до свого поневоленого народу, звучать напроцуд актуально й нині. Русова бачила у просвіті та обороні дві сторони однієї медалі – любові до Батьківщини: школа озброює дух, а військо захищає свободу [8].

Окремо слід зазначити, що любов Русової мала діалогічний характер: вона завжди була звернена до іншого. Її життєве гасло можна висловити словами Григорія Сковороди: «пізнай свого ближнього, і полюбиш його як самого себе». Василь Сухомлинський, який глибоко шанував педагогічні ідеї Софії Русової, навчав дітей: «Люби людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною» [9, с. 188].

Софія Русова прожила життя з чистим і сильним серцем, сповненим любові до людей. У її працях постійно підкреслюється важливість морального виховання через любов і для любові. Вона була переконана, що без пробудження у дитини здатності любити – батьків, природу, рідний край, інших людей – неможливо виховати справжню людину. Недарма вже в зрілому віці Софія Русова переклала українською мовою книгу Фрідріха Фребеля «Виховання людини», пронизану ідеєю любові до дитини, і популяризувала ідеї «материнської школи» любові в сім'ї та дитсадку.

Освітня діяльність Софії Русової під час Української революції 1917–1921 рр. і в еміграції також була виявом її палкої любові до України. Як член Центральної Ради та очільниця до-

шкільного відділу в уряді УНР, Русова вкладала душу у творення національної системи освіти. Вона вірила, що тільки любов'ю до рідного можна здолати століття відчуження. В еміграції (1922–1940, Прага) Русова не полишала писати про долю України, переймаючись її майбуттям. У своїх публікаціях 1930-х років вона акцентувала, що нації потрібні не просто освічені люди, а особистості великого духу: «Українському народові потрібні міцні духом діячі, особи з міцним характером і ясным розумінням народного життя... потрібна духовна еліта, видатні особи, яких так бракувало в 1917 р. і в цілому історичному житті» [10]. Ці слова написала педагогиня в похилому віці, пройшовши життєві труднощі і будучи в екзилі, але не втратила любові та віри в український народ та його національну освіту. Софія Русова закликала національну еліту творити національну освіту з безмежною духовно-онтологічною любов'ю.

З точки зору наукового осмислення, досвід Софії Русової цікавий тим, що поєднав філософію любові з її практичним втіленням. Багато мислителів стверджували, що любов – це синонім самого життя або принаймні справжнього людського способу життя (наприклад, філософ життя Анрі Бергсон вважав любов джерелом відчуття повноти буття, пориву до творчості). Християнський філософ XX ст. Х. Яннарас називає любов динамічним прагненням до повноти життя, яка завжди залишається трохи недосяжною, спонукаючи людину рухатися вперед [12]. Софія Русова продемонструвала це на власному прикладі. Її життя було сповнене постійного творчого руху – від відкриття дитячого садка до керівництва системою народної освіти, від написання букварів до участі в державних справах – і рушійною силою цього руху була любов. В її життєвій долі унікально поєдналися різні виміри любові: ерос – у пристрасному прагненні до знань і краси, філія – у дружбі та співпраці з однодумцями, сторге – у ніжності до своїх дітей (Софія мала двох синів і, попри численні справи, була люблячою матір'ю), агапе – у всепоглинаючій любові до свого народу, готовності жертвувати заради нього. Цілісність особистості Русової досягалась саме через гармонійне переплетення цих форм любові.

Варто відзначити, що погляди Софії Русової на виховання були пронизані ідеєю любові як універсального методу педагогіки. У її статтях наголошується, що бездушне виховання – холодне, авторитарне – калічить душу дитини. Натомість любов вимагає діалогу і взаємоповаги. Русова, зокрема, писала про необхідність індивідуального підходу до кожної дитини, терпимості й доброзичливості у вихованні – і ці ідеї значно випередили її час, передбачивши гуманістичну педагогіку пізнішого періоду. Вона підтримувала принципи «педагогіки серця», які згодом блискуче зреалізував Василь Сухомлинський у Павлівській школі. Не дивно, що Василь Олександрович називав любов до дітей основою моральності вчителя: «Дитина не може морально розвиватися, якщо не вміє любити...» [13] – цей висновок суголосний переконанням Софії Русової.

Таким чином, феномен любові у життєтворчості Софії Русової не був абстрактною ідеєю. С. Русова ніби об'єднала реальне і можливе: освітні реалії історико-культурного часу, в якому вона жила (неписьменність, відсутність національної школи) і потенціал можливого, яке вона створювала, надихаючись можливістю ідеального суспільства. Любов давала їй енергію творення. Як зауважено в етиці, моральна цінність любові саме в тому, що вона «збуджує в особистості творчу енергію, створює і формує людину і людське в ній» [14]. Софія Русова – приклад такої особистості, створеної любов'ю і творящої з любові.

Висновки. Проведене дослідження показало, що любов була духовно-онтологічним феноменом життя Софії Русової, яка визначила напрям і характер її життєдіяльності. Через любов і завдяки любові Софія Русова осмислювала себе і світ. Любов до знань, до дітей, до України животворила її дух і формувала високу культури її особистості.

Феномен любові постає визначальним чинником життєвого вибору та самореалізації Софії Русової. Її доленосні рішення – відмова від перспективної особистої кар'єри заради служіння людям, міжкультурний шлюб і свідоме прийняття української ідентичності, громадська активність попри реальні загрози – були внутрішньо вмотивовані саме любов'ю як ціннісно-екзистенційним життєвим вибором. С. Русова досягає стану автентичності, «стає собою», реалізуючи власні потенції й переживаючи цілісність особистісного буття.

Соціокультурний вимір любові Софії Русової проявився завдяки рідкісному синтезу особистого та соціального. Її *egot* трансформувалася в *agare*: кохання до чоловіка переросло у всеосяжну любов до України і її людей. У педагогічному і життєвому подвигу власного життя Софія Русова виразила любов через материнське ставлення до всіх дітей свого народу. Вона розглядала свою життєву просвітницьку місію як місію любові християнської – служити ближнім безкорисливо. Її діяльність підтверджує гегелівську ідею про любов як єднання суб'єктів, у якому дух знаходить самоздійснення. Русова єдналася зі своїм народом, забуваючи про особисте, і цим зреалізувала власне духовне призначення.

У педагогічній концепції Софії Русової любов постає духовно-онтологічною засадою виховного процесу. Науково-педагогічні праці педагогині обґрунтовують виховання на засадах любові. Вона вважала, що саме любов – головний важіль морального розвитку дитини, запорука успіху вихователя і вчителя. В умовах кризи духовності, войовничого прагматизму, «розлюднення» гуманізму (Н. Хамітов), Софія Русова закликає сучасну філософію освіти повернутися до педагогіки серця, де «моральною серцевиною» особистості є любов, де глобальним трендом гуманізації освіти є формування емпатії, толерантності, любові до світу.

В історії життя Софії Русової особливо виразно простежується діалектична взаємодія реального й можливого, і саме через категорію любові вона знаходить своє вираження. Любов дозволила їй бачити можливе добро там, де інші бачили лише безнадійну дійсність. Вона своєю педагогічною подвижницькою працею творила вільну Україну, її освіту та майбутнє. Любов до життя, до того що вона робить, давала їй сміливості кидати виклик реальності і тим самим змінювати її. До прикладу, люблячи пригноблений народ, вона поводитися як громадянка незалежної нації – і цим наближала незалежність. Подібно Ф. Ніцше, що радив любити не ближнього, а дальнього і майбутнього, Русова спрямовувала свою любов у майбутнє – на дітей, на майбутні покоління українців, закладаючи підвалини їхнього розвитку, адже любов в її житті стала творчим синтезатором реального і можливого, тим рушієм, що перетворює мрії на дійсність.

Феномен любові в життєвому та інтелектуальному досвіді Софії Русової поєднує історико-біографічний і загально філософський аспекти. Любов робить особистість цілісною, здатною вийти за межі власного егоїзму і злитися з іншим – і водночас знайти в цьому своє істинне «Я». У сучасному світі, де освіта часто балансує між прагматизмом і технократизмом, звернення до «філософії любові» Софії Русової може допомогти віднайти правильні орієнтири сучасної філософії освіти. Як і Софія Русова сто років тому, ми стоїмо перед вибором між масовою й елітарною, національною й космополітичною, технократичною і гуманною моделями освіти. Вирішення таких дилем, за С. Русовою, лежить у площині любові – любові до дитини, до свого народу, до людства. І саме любов, піднесена до рівня життєвого принципу, здатна виховати «міцних духом діячів» і гармонійних людей, яких потребує сучасне динамічне, непрогнозоване, технократичне суспільство. Софія Русова своїм життям довела правдивість євангельської істини: «Любов ніколи не перестає, хоч і пророцтва скінчаться, і мови замовкнуть, і знання зникне» – ключового вислову із «Гімну про любов: любов понад усе!», з першого послання апостола Павла до Коринтян. Вчинковість життя знаменитої української педагогині Софії Русової перебувало в «трисонячній єдності» (Г.Сковорода) віри, надії, любові, де найбільшою з них є любов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Русова С. Ф. Мої спомини. Львів: Хортиця. 1937. 280 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusova_Sofia/Moi_spomyny_Rr_18611879.pdf
2. Гудим І. Василь Сухомлинський про людяність. Справи сімейні. 09.11.2023. URL: <https://familytimes.com.ua/vasyl-sukhomlynskyi-pro-lyudyansti/>
3. Український інститут національної пам'яті. 1856, 18 лютого – народилася Софія Русова. URL: <https://uinp.gov.ua/istychnyy-kalendar/lyuty/18/1856-narodylasya-sofiya-rusova>
4. Рогальська Н. В. Сучасне програмно-методичне забезпечення ігрової компетенції дітей-дошкільників в контексті ідей Ф. Фребеля. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 52–57. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2841/1/MODERN.FREBELYA.pdf>

5. Hegel G. W. F. Vorlesungen : ausgewählte Nachschriften und Manuskripte. Bd. 14. Vorlesungen über die Philosophie des Rechts: Berlin 1819/1820 / nachgeschrieben von Johann Rudolf Ringier; hrsg. von Emil Angehrn. Hamburg: Meiner, 2000. 260 S. URL: <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-18889234-65f91b557d.pdf>
6. Антоненко Н. Б. Умови формування особистості Софії Русової: до 165-річчя від дня народження. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 80, т. 1. С. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.1.02>
7. Яннарас Х. Свобода етосу. Київ : Дух і літера, 2003. 251 с.
8. Русова С. Ф. Пам'яті лицарів [Спогади] С. 8–10. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusova_Sofia/Pamiaty_lytsariv_Spohady.pdf
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори : у 5 т. Т. 2. Київ, 1977. С. 149–416.
10. Русова С. Націоналізація школи. Вибрані твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
11. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра: книга для всіх і для нікого. Київ–Берлін. 121 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24426/file.pdf>
12. Яннарас Х. Свобода моралі/ Київ : Дух і Літера, 2003. 276 с.
13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Т. 5. Київ 1971. 654 с.
14. Етика: навчальний курс / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. <https://studfile.net/preview/5776728/page:46/>

REFERENCES

1. Rusova, S. F. (1937). *Moi spomyny*. [My Memoirs]. Lviv: Khortytsia. 280 s. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusova_Sofia/Moi_spomyny_Rr_18611879.pdf [in Ukrainian].
2. Hudym, I. (2023). *Vasyl Sukhomlynskyi pro liudianist*. [Vasyl Sukhomlynskyi on humanity]. *Spravy simeini*. 09.11.2023. Retrieved from: <https://familytimes.com.ua/vasyl-sukhomlynskyi-pro-liudyaniist/> [in Ukrainian].
3. Ukrainian Institute of National Remembrance. (2023). 1856, 18 liutoho – narodylasia Sofia Rusova. [February 18, 1856 – birth of Sofia Rusova]. Retrieved from: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/18/1856-narodylasia-sofiya-rusova> [in Ukrainian].
4. Rohalska, N. V. (2014). *Suchasne prohramno-metodychne zabezpechennia ihrovoi kompetentsii ditei-doshkilnykiv v konteksti idei F. Frebelia*. [Modern program-methodical support of preschool children's play competence in the context of F. Froebel's ideas]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Pedagogichni nauky*, 65, 52–57. Retrieved from: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2841/1/MODERN.FREBELYA.pdf> [in Ukrainian].
5. Hegel, G. W. F. (2000). *Vorlesungen: ausgewählte Nachschriften und Manuskripte*. Bd. 14. Vorlesungen über die Philosophie des Rechts: Berlin 1819/1820. Hamburg: Meiner. 260 S. Retrieved from: <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-18889234-65f91b557d.pdf> [in German].
6. Antonets, N. B. (2021). *Umovy formuvannia osobystosti Sofii Rusovoi: do 165-richchia vid dnia narodzhennia*. [The conditions of Sofia Rusova's personality formation: to the 165th anniversary of her birth]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 5: Pedagogichni nauky*, 80, 1, 10–15. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.1.02> [in Ukrainian].
7. Yannaras, Ch. (2003). *Svoboda etosu*. [Freedom of ethos]. Kyiv: Dukh i Litera. 251 s. [in Ukrainian].
8. Rusova, S. F. (1930s). *Pamiaty lytsariv. Spohady*. [In memory of the knights. Memoirs]. 8–10. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusova_Sofia/Pamiaty_lytsariv_Spohady.pdf [in Ukrainian].
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise a real human being]. In: *Vybrani tvory* (T. 2). Kyiv: Radianska shkola. S. 149–416. [in Ukrainian].
10. Rusova, S. (1996). *Natsionalizatsiia shkoly*. [Nationalization of the school]. In: *Vybrani tvory*. Kyiv: Osvita. 304 s. [in Ukrainian].
11. Nietzsche, F. (n.d.). *Tak movyv Zarathustra: knyha dlia vsikh i dlia nikoho* / per. Les Hryniuk. [Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None]. Kyiv–Berlin: Sotsiialistychno-

naukove vydavnytstvo “Znannia to syl’a”, Ukrainska nakladnia T.Z.O.P. 121 s. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24426/file.pdf> [in Ukrainian].

12. Yannaras, Ch. (2003). Svoboda morali. [Freedom of morality]. Kyiv: Dukh i Litera. 276 s. [in Ukrainian].

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1971). Vybrani tvory (T. 5). [Selected works]. Kyiv: Radianska shkola. 654 s. [in Ukrainian].

14. Etyka: navchalnyi kurs. [Ethics: a training course]. National University “Yaroslav the Wise Law Academy”. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/5776728/page:46/> [in Ukrainian].

Ivanova Nataliia Volodymyrivna

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Preschool Education,
Dean of the Faculty of Preschool Education and Musical Arts
Municipal Institution of Higher Education “Lutsk Pedagogical Institute”
of the Volyn Regional Council, 36 Voli st., Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0922-2171

THE PHENOMENON OF LOVE IN THE FOCUS OF SOFIIA RUHOVA’S LIFE-CREATION: THE INTERACTION OF THE REAL AND THE POSSIBLE

Problem. *The article presents a philosophical and pedagogical analysis of the phenomenon of love in the life-creation of Sofiia Rusova – a figure whose spiritual, cultural, and educational activity became one of the decisive factors in shaping modern Ukrainian humanistic pedagogy. The relevance of the study arises from the contemporary need to rethink the value foundations of education under conditions of a crisis of humanity, the weakening of interpersonal relationships, and the spread of pragmatic models of social interaction. In this context, an appeal to love as a meaning-forming category that structured Rusova’s life-world acquires particular scholarly significance. The example of Rusova demonstrates how, through love, a person appears to lose the «old self» yet acquires a renewed self – capable of creative realization in a higher purpose.*

The aim of the article is to reconstruct the multifaceted dimension of love in Rusova’s biography and intellectual legacy, to determine its influence on the formation of her personal identity, professional orientation, and civic position, and to identify the function of love as a force that synthesizes the real and the possible within life-creative processes.

The methodological basis of the study includes the phenomenological analysis of love as an existential experience, the biographical method, hermeneutic interpretation of Rusova’s texts, and the historical-cultural reconstruction of her era. Additionally, axiological and comparative-philosophical approaches were employed, enabling a juxtaposition of Rusova’s views with concepts of love in the works of Hegel, Nietzsche, Yannaras, and Bergson.

The results demonstrate that love in Rusova’s life-world emerges as a multidimensional phenomenon: the existential foundation of personal development; a motivational factor in life choices; an ethical imperative of civic service; and a pedagogical principle underlying a holistic conception of education. The study shows that love provides Rusova’s life-creation with inner coherence, ensures the transition from individual experience to social service, and opens the space of the possible – both theoretically envisioned and practically embodied in her educational and civic efforts. The conclusion is drawn that love, in Rusova’s worldview, is a creative force that shapes the human being, fosters spiritual maturity, and constitutes the foundation of humanistic, value-oriented pedagogy.

Key words: love, Sofiia Rusova, life-creation, humanistic pedagogy, spiritual values, pedagogy of the heart, axiology, the possible and the real.

Дата надходження статті: 13.10.2025

Дата прийняття статті: 25.10.2025

Опубліковано: 26.12.2025